

Neža Miklič, višja policijska inšpektorica,
Policijska akademija, Višja policijska šola,
Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Slovenija
neza.miklic@policija.si

ZAHTEVNOST KRIMINALISTIČNEGA ZBIRANJA OSEBNIH DOKAZOV O SLABOTNIH OSEBAH

Družba je v primerih spolnih zlorab slabotnih oseb polna predsodkov in tabujev. Slabotne osebe so pogosto socialno izolirane, nimajo znanja, vedenja in izkušenj. Slepo zaupajo in prijazne geste razumejo kot iskrene. Razumljene so kot »nespolna bitja«, nevredna pozornosti. Realnost je, da so slabotne osebe oškodovanci tudi najhujših kaznivih dejanj, ne glede na spol, starost ali oviro. Možnost za zlorabo se s starostjo ne zmanjšuje. Različne raziskave pišejo tudi o desetkratniku možnosti zlorabe slabotne osebe in vendar so prijave še redkejše, ko gre za zlorabe slabotnih oseb znotraj institucij. Storilci so osebe, ki so lahko del njihovega življenja, ali celo osebe, od katerih so slabotne osebe življenjsko odvisne. Slabotne osebe morda sploh ne vedo, kaj se dogaja, ali pa zlorabo težko izrazijo. Morda se jim ne verjame, ali pa so drugi do njihovih navedb zgolj apatični. Od preiskovalca se zato terja odlično poznavanje obravnavnega področja in široka razgledanost. Terjajo se posebej natančna priprava, specifična znanja, izkušnje, spretnosti in sposobnosti. Dober preiskovalec pozna taktike storilcev in ravnanja ter vedenja oškodovancev. Premišljena preiskava, zastavljena po korakih, je preiskava, ki ne dopušča bližnjic. Zahteva zakonito, strokovno, temeljito in podrobno zbiranje informacij ter indicev, ki lahko vodijo k osebnim dokazom in (v nekaterih primerih) tudi k materialnim dokazom. Pomembni so podrobni in natančni informativni pogovori z vsemi, ki bi lahko podali katerokoli informacijo. Ugotovitve razgovorov preiskovalca s slabotno osebo lahko zaščitijo oškodovanca in sankcionirajo storilca. Za preiskovalca se primer ne konča nujno s podano kazensko ovadbo, temveč z njegovim ali njenim pričanjem na sodišču.

Ključne besede: slabotne osebe, spolna zloraba, osebni dokazi, materialni dokazi, kriminalistično preiskovanje

1. UVOD

Kazenski zakonik Republike Slovenije (v nadaljevanju KZ-1) opredeljuje pojem slabotna oseba oziroma spolno zlorabo slabotne osebe po 172. členu KZ-1 (2012) kot kaznivo dejanje spolnega občevanja ali drugega spolnega dejanja z osebo drugega ali istega spola na način, da se zlorabi njeno duševno bolezen, začasno duševno motnjo, hujšo duševno zaostalost, slabost ali kakšno drugačno stanje, zaradi česar se oseba ne more upirati. Zakonodajalec je za opisano ravnanje predvidel zaporno kazen od enega do osmih let. Drugi odstavek navedenega člena opredeljuje, da kdor v okoliščinah iz prvega odstavka kako drugače prizadene spolno nedotakljivost slabotne osebe, se kaznuje z zaporom do petih let. Kaznivo dejanje spolnega delikta je torej lahko izvršeno nad slabotno osebo, ne nujno nad osebo z gibalnimi, senzornimi ali intelektualnimi ovirami, temveč tudi nad osebo, ki je v stanju, ki ji onemogoča upiranje, npr. zaradi zaužitja droge za posilstvo, alkohola ali prepovedane droge, s čimer KZ-1 (2012) termin slabotna oseba zastavlja širše, kot ga označuje pravno oblikovan termin invalid.

Družba namreč nasprotno od termina slabotna oseba pogosteje uporablja termin invalid, ki sam po sebi vsebuje družbeno zgodovinsko sprejeto negativno konotacijo. Yhd-društvo za teorijo in kulturo hendikepa (2014) opredeljuje besedo invalid kot besedo latinskega izvora, ki naj bi pomenila nemočen ali celo nezmožen, neveljaven, nesposoben. Pravni terminološki slovar (2017) invalida definira kot osebo s trajno prirojeno ali pridobljeno telesno ali duševno motnjo, ki je ni mogoče odpraviti z zdravljenjem z medicinsko rehabilitacijo, in je delno ali popolno nezmožna za izobraževanje, delo ali samostojno življenje, zaradi česar ji je priznan poseben pravni položaj. Akcijski program (2014–2021) definira invalide kot neenovito skupino, opredeljeno z različnimi funkcionalnimi omejitvami, kot na so primer osebe z motnjo v duševnem razvoju, vidno, slušno in gibalno ovirani ter drugi, ki se znajdejo pred različnimi vsakdanjimi ovirami na vseh področjih človekovega življenja.

V preteklosti je bila besedna zveza invalid povezana s predpostavko, da je takšne osebe treba čimprej umakniti daleč od oči splošne populacije na način, da se jih je umikalo in zapiralo v izolirane, dislocirane ustanove, največkrat opuščene gradove, ob predpostavki, da je navedeni ukrep zanje daleč najustreznejši. Sodobni, moderni in socialni model temelji na predpostavki, da so za posameznike daleč največje ovire tiste, ki jih povzroča družba s svojim ravnanjem, kot jim jih povzroča ovira sama (Zaviršek, 2000), zaradi česar se vedno bolj uveljavlja termin hendikepirana oseba, ali oseba z imenom in priimkom, ki zmore in zna marsikaj, in je morda tudi oseba, ki ne vidi, ali oseba, ki uporablja invalidski voziček, a je hkrati oseba, ki si zasluži enakost in enakopravnost. Za potrebe tega, prednostno kriminalističnega prispevka, vezanega na KZ-1 (2012), bomo namensko v nadaljevanju uporabljali termin slabotna oseba.

2. RAZSEŽNOST NASILJA NAD SLABOTNIMI OSEBAMI

Viktimološke študije prikazujejo alarmantno stanje na področju nasilja nad slabotnimi osebami. Zaviršek (2003) je po pregledu mednarodnih viktimoloških študij že leta 2003 ugotavljala, da so hendikepirani otroci vsaj dvakrat pogostejše kot nehendikepirani žrtve spolnih zlorab, med katerimi se naj bi največ zlorab zgodilo osebam ženskega spola, ki imajo diagnozo duševne prizadetosti. Lucy Muchiri (2015) iz Handicap International's Ubuntu Care navaja, da so hendikepirani otroci tri do štirikrat pogostejše žrtve spolnega nasilja in kar 90 odstotkov vseh otrok z intelektualnimi ovirami je bilo žrtev ene izmed oblik spolnega nasilja. Sullivan et al. (1987) so v raziskavi, izvedeni v obdobju med leti 1983 in 1987, ugotovili, da se spolne zlorabe enako pogosto dogajajo med gluhihimi dečki kot gluhihimi deklicami, da se zlorabe zunaj doma najpogosteje izvršijo na poti v šolo (npr. na avtobusu), kot tudi, da je bilo kar 20 do 25 odstotkov otrok zlorabljenih tako doma kot v šoli. Starost otrok, ki so bili zlorabljeni, se je gibala v razponu od 6. leta pa vse do otrokove polnoletnosti. Dvorščak (2005) navaja angleškega psihiatra Goldberga, ki je leta 2003 predstavil izsledke raziskave, po kateri je kar 40 odstotkov gluhih otrok spolno zlorabljenih, preden dopolnijo starost 16 let, ter dodal svoje ugotovitve, da je bilo nasprotno v Zavodu za gluhe in naglušne v Ljubljani (v nadaljevanju ZGNL) od leta 2000 do leta 2005 le pet primerov obravnav, od katerih sta bila na policijo prijavljena dva primera. V večini navedenih primerov je šlo za spolno zlorabo, ki so jo izvršili vrstniki v samem zavodu. Dodatno so bili obravnavani še trije primeri zlorabe naglušnih otrok v okviru osnovne šole ZGNL, izvršenih nad otroki doma, v otrokovi družini.

S starostjo se možnost zlorabe ne zmanjšuje in enake ocene veljajo tudi za odrasle ljudi, ki so hendikepirani in imajo diagnozo duševne prizadetosti (Zaviršek, 2003). Različne viktimološke študije (Filipčič, 2019) kažejo, da je viktimiziranost oseb z invalidnostmi dva do petkrat pogostejša kot v splošni populaciji. Po Davisu (2000) so slabotne osebe štiri do desetkrat pogostejše žrtve kaznivih dejanj, po Fogden et al. (2016) od tri do sedemkrat. Rezultati v letu 2012 izvedene raziskave, opravljene prek spleta v ZDA (Baladerian, Colemanin in Stream, 2013) so pokazali, da je bilo več kot 70 odstotkov anketiranih invalidnih oseb žrtev zlorabe, in sicer so bile najpogosteje žrtve osebe z duševnimi motnjami (74,8 odstotkov), osebe s primanjkljajem na govornem področju (67,1 odstotkov), osebe z motnjami avtističnega spektra (66,5 odstotkov), osebe z razvojnimi motnjami (62,5 odstotkov) in gibalno ovirane osebe (55,2 odstotkov). Poleg visoke stopnje viktimizacije so raziskave potrdile še, da so te osebe zlorabam izpostavljene večkrat v primerjavi s splošno populacijo. Baladerian et al. (2013) ugotavljajo, da je več kot 90 odstotkov žrtev izpostavljenih nasilju večkrat; 57 odstotkov žrtev je bilo nasilju izpostavljenih več kot dvajsetkrat, kar 40 odstotkov žrtev pa je navedlo, da dejanj nasilja, izvršenih nad njimi, niti ne štejejo več.

Za razliko od viktimoloških študij policija obravnava zgolj manjše število dejanj nasilja, izvršenih nad slabotnimi osebami, kar je razvidno iz spodnje tabele, ki prikazuje statistične podatke prijavljenih kaznivih dejanj Spolne zlorabe slabotne osebe po 172. členu KZ-1 (2012) za obdobje 2014–2018.

Tabela 1: Število dejansko oškodovanih oseb (posamične osebe) za obdobje 2014–2018 po spolu in starosti žrtve

Člen	Opis klasifikacije kršitve	Spol žrtve	Starost žrtve	Število dejansko oškodovanih oseb glede na leto prijave					Skupaj
				2014	2015	2016	2017	2018	
172	Spolna zloraba slabotne osebe	Moški	00-07	0	0	1	0	0	1
			14-16	0	0	1	0	0	1
			16-18	1	0	0	0	0	1
			18-24	0	0	0	2	0	2
			24-34	0	0	1	2	0	3
			34-44	0	0	1	3	0	4
			44-54	0	0	0	0	1	1
		nad 64	0	0	1	0	0	1	
		Ženski	07-14	1	0	0	0	0	1
			14-16	0	3	0	1	1	5
			16-18	0	0	2	4	0	6
			18-24	2	3	6	6	3	20
			24-34	3	1	6	1	5	16
			34-44	1	1	1	2	1	6
44-54	1		1	1	0	1	4		
nad 64	2	2	1	1	1	7			
Skupaj			11	11	22	22	13	79	

Vir: Oddelek za načrtovanje in analitiko Generalne policijske uprave (2019)

Če ugotovitve raziskav združimo, lahko povzamemo, da je nasilja nad slabotnimi osebami več v primerjavi s splošno populacijo, da gre za izjemno nevidno nasilje, ki ga doživljajo posebej ranljive osebe (npr. intelektualna ovira). Pomembna je ugotovitev, ki nakazuje na zelo veliko možnost, da bo slabotna oseba zlorabljen, kot tudi, da bo zlorabljen večkrat. Prikazani podatki policije (Tabela 1) vsega navedenega ne odražajo in klub stališču Akcijskega programa za invalide Republike Slovenije (2014–2021) (v nadaljevanju Akcijski program), ki opredeljuje invalide kot posebej ranljivo skupino, ki je še bolj kot druge izpostavljena vsem oblikam nasilja, bodisi fizičnemu, spolnemu, psihičnemu

in ekonomskemu, tako v zasebni kot javni sferi, je prijav spolnega nasilja nad slabotnimi osebami izjemno malo. Preiskovalcem se logično in skladno s kriminalistično stroko zastavlja vprašanje o razlogih za tako izrazito temno polje kriminalitete, katere žrtev so slabotne osebe.

3. NEPOSREDNI VPLIV SOCIALNEGA IN DRUŽBENEGA POLOŽAJA SLABOTNIH OSEB NA PRIJAVO IN PREISKAVO KAZNIVEGA DEJANJA

Odsotnost prijav in s tem kriminalističnih obravnav nasilja nad slabotnimi osebami je povezana s socialno konstrukcijo kot družbenim položajem slabotnih oseb, pri čemer je po Zaviršek (2000) še posebej zaskrbljujoče dejstvo, da nasilje nad slabotno osebo trči ob večjo neodzivnost skrbstvenih in pravosodnih organov kot javnosti na splošno. Objave o nasilju, predvsem nad otroki, v javnosti in stroki vzbudijo izjemno pozornost vse dokler gre po normativni predstavi za mlade, lepe in zdrave ljudi. Ko gre za slabotne osebe, gre za manj zanimive žrtve, ki so deležne bistveno manjše pozornosti javnosti kot tudi stroke. Filipčič (2019) tako navaja, da strokovna literatura o nasilju nad osebami z invalidnostjo predstavlja le manjši del v sicer zelo obsežni literaturi o nasilju, pri čemer se še znatno manjši del literature nanaša konkretno na nasilje, izvršeno nad osebami z motnjami v duševnem zdravju.

Slabotne osebe so zaradi svoje ovire ali slabosti prednostno obravnavane kot predmet medicinskega diskurza. Vidi se jih kot družbeno ter hkrati zasebno in družinsko breme (Zaviršek, 2018), kar postane ovira pri razkrivanju in v nadaljevanju preiskovanju nasilja. Družbeno šteje le lepo in negovano telo. Nasprotno, na drugi strani »nor« ali deformirano telo povzroča strah in odpor in ker je že sama podaja prijave kot kasnejša kriminalistična preiskava nedvomno odvisna od kvalitete prvega stika ali kriminalistične vzpostavitve »zlatega mostu komunikacije«, bi si moral prav vsak preiskovalec zastaviti zelo osebno vprašanje, kakšen je njegov ali njen odnos do slabotne osebe in obravnave takšne osebe. Zaviršek (2014b) strnja raziskave (Sobsey, 1994; Stanley et al. 1999; Oliver in Sapey 1999; McCarthy, 2000) v ugotovitve: v družbah obstaja večja normativnost in višji prag nasilja v primeru otrok in odraslih z ovirami, med strokovnim osebjem prevladuje višji prag sprejemljivosti nasilja nad oviranimi, ki se ga opravičuje z dejstvom, da so ovirani otroci in odrasli »težavnejši«, »imajo drugačno čustvovanje« in nasilja ne občutijo tako kot neovirani otroci in odrasli, kot tudi, da sami »izzovejo nasilje bodisi z agresivnim ali seksualiziranim obnašanjem«. V javnosti velja stereotip, da so osebe z motnjo v duševnem razvoju nevarne in da pogosto izvršujejo nasilna kazniva dejanja. Pogostejša je torej predstava o njih kot o storilcih (Filipčič, 2019), kar dodatno povzroča socialno izključenost. Vse navedeno je v nasprotju z rezultati raziskave po Fazelu (2004), glede na katere osebe z motnjo v duševnem razvoju po številčnosti kot oblikah

izvršitev kaznivih dejanja ne izstopajo od splošnega povprečja.

Zavirškova (2003) ugotavlja, da tudi ko je nasilje do ali nad slabotno osebo sporočeno policiji, obstaja verjetnost, da bo definirano kot »nesreča« in ne kot kaznivo dejanje. Tudi Dvorščak (2005) opozarja na pomanjkljivo znanje policije, socialnih služb, zaposlenih v ZGNL pri obravnavi primerov spolne zlorab nad otroki ZGNL. Tako navaja primer učiteljice, ki je ob naznanitvi suma kaznivega dejanja zgolj zamahnila z roko, ali primer, ko je bila žrtev kvalificirana kot osrednji problem.

Za preiskovalca kaznivih dejanj je prednostno pomembno zavedanje in razumevanje družbenega statusa, ki ga slabotne osebe doživljajo, saj preiskovalec do žrtve kaznivega dejanja, ki je označena kot »drugačna«, lahko nezavedno kot zavedno ustvari socialno razdaljo, ki od samega začetka onemogoča kvalitetno preiskavo. Drugačnost po Zaviršek (2010) namreč pomeni biti slabši, manjvreden in tuj. Drugačnost postane zaznamovanost, ki prekrije tisto, kar je enako in podobno. Preiskovalec kaznivega dejanja v stiku z žrtvijo kaznivega dejanja vzpostavlja odnos, ki se oblikuje že mnogo pred samim fizičnim srečanjem. Preiskovalec, soočen s prijavo in vedenjem, da se bo srečal in v nadaljevanju obravnaval slabotno osebo, se mora zavedati, da je uspešnost preiskave odvisna od njegove strokovnosti in zakonitosti kot tudi od njegovega osebnega individualnega odnosa do te osebe. Zaviršek (2010) navaja, da manj kot so nezavedni impulzi ozaveščeni in regulirani, večja je verjetnost, da bodo v »drugačne« projicirani lastni potlačeni impulzi slabega in negativnega, s katerimi pravzaprav nočejo imeti nobenih stikov. Posameznik, označen kot »drugačen«, je potemtakem zaznamovan z odporom kot odzivom nanj. Maver (1986), starosta slovenske kriminalistike, pritrjuje, »da lahko prav osebne lastnosti preiskovalca na eni strani pripomorejo k uspešno opravljeni kazenski zadevi, kakor seveda lahko na drugi strani neprimerna osebnost preiskovalca onemogoči preiskovanje«.

Kriminalistična preiskava kaznivega dejanja od preiskovalca prvenstveno terjaja poznavanje razumevanja družbenega položaja slabotne osebe in nato zavedanje osebnega odnosa do slabotne osebe. Samo preiskovanje kaznivega dejanja nad slabotno osebo v nadaljevanju od preiskovalca zahteva poznavanje vedenja in reakcij slabotne osebe ter poznavanje taktik in metodik delovanja storilca.

4. POMEMBOST POZNAVANJA DELOVANJA SLABOTNIH OSEB PRI ZBIRANJU OSEBNIH DOKAZOV

Slabotne osebe so žrtve vseh vrst nasilja: psihičnega, fizičnega, ekonomskega, spolnega ali institucionalnega. Lahko so žrtve nasilja v okviru svojega doma ali institucije, kjer dnevno ali stalno prebivajo. Svojega napadalca

lahko poznajo, so z njim ali z njo v osebnih in emocionalnih stikih, ali so žrtve nasilja, ki ga je izvajal neznanec.

4.1 Slabotna oseba kot »nespolno bitje«

Akcijski program (2014–2021) med ukrepi za doseganje zmanjšanja nasilja kot diskriminacije nad invalidi navaja, da je nujno ozaveščanje invalidov o njihovih pravicah in možnostih ukrepanja ob morebitnih zlorabah in nasilju, tudi z zagotavljanjem priročnikov o odkrivanju in preprečevanju nasilja nad invalidi v njim prilagojeni obliki. O spolnosti in morebitnih spolnih zlorabah se javno, tudi strokovno vse več razpravlja, in vendar pogovorov z otroki in mladostniki o spolnih zlorabah ni, ali pa so ti zelo redki. Spolnost, predvsem spolno nasilje ali zloraba, je še vedno tabu, še toliko večji, kadar govorimo o spolnosti in nasilju nad slabotnimi osebami.

Slabotne osebe se skozi prizmo spolnosti obravnava kot »večne otroke« in s tem kot »nespolna bitja«, ali osebe, kjer je seksualnost bistveno izrazitejša v primerjavi s splošno populacijo. Kot nespolna bitja ali »večni otroci« naj ne bi bili sami spolno aktivni niti spolno zanimivi z vidika storilca. Starši, učitelji in odrasli se s slabotnimi osebami ne pogovarjajo o spolnosti ter zaščititi pred spolnim nasiljem, saj so mnenja, da »nespolna bitja« ne bodo imela nikakršnih spolnih stikov, zato potemtakem ne potrebujejo informacij. Podatki raziskave, ki jo je Zaviršek (2014a) opravila v letih med 2000 in 2003 na podlagi 25 poglobljenih intervjujev z dekletimi in ženskami z gibalno, senzornimi in intelektualnimi ovirami, v starosti med 16 in 25 let, z vidika nasilja doma in nasilja v instituciji, so pokazali, da med dekletimi in ženskami z ovirami, še zlasti med tistimi z intelektualnimi ovirami, obstaja izrazito pomanjkanje osnovnih informacij o spolnosti, pravici do lastnega telesa, reproduktivnih pravicah, prav tako pa tudi pomanjkanje asertivnosti, da bi pravice uveljavljale, saj se jih je večinoma obravnavalo kot otroke. Tuljak (2016) je izvedla raziskavo, v katero je vključila 37 oseb z zmernimi motnjami v duševnem razvoju -varovance Varstveno delovnega centra Tončke Hočevar – Enota Šiška, Stanovanjske skupine Mimoza v Izoli, in Centra za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem. Ugotovila je, da je spolnost, o kateri se z njimi ali z njihovimi starši premalo govori in o kateri bi potrebovali stalno poučevanje, zanje pomembna. Izražajo željo po dotikih in poljubih, čutijo pripadnost do nasprotnega spola in mnogi so izrazili željo po oblikovanju svoje družine. Raziskava, ki jo je izvedla Krivec (2016), v kateri je sodelovalo 17 mladostnikov z zmernimi motnjami v duševnem razvoju in 30 specialnih in rehabilitacijskih pedagogov, je pokazala, da 65 odstotkov mladostnikov ne razlikuje med izkazovanjem naklonjenosti/ljubezni v odnosu do staršev, prijateljev ali punce/fanta. Več kot dve petini ali 43 odstotkov mladostnikov izkazuje svojo naklonjenost/ljubezen z objemom, kogarkoli in kadarkoli. Kar 59 odstotkov mladostnikov opaža pojave spolnega nasilja in kar 41 odstotkov jih je potrdilo, da so bili sami žrtve spolnega nasilja.

Dvorščak (2005) ugotavlja, da dijakom ZGNL tematika spolnih zlorab ni tuja, ni nekaj, kar gre mimo njih, se jih ne tiče, ravno nasprotno, je tema, ki bi jo želeli slišati in razumeti. Tema spolnosti je zavita v tabu in kakršno koli vedenje dijakov, ki ima spolni predznak (npr. poljubljanje na hodniku), se obravnava z vidika spoštovanja hišnega reda kot disciplinski ukrep, brez kakršnegakoli dodatnega vzgojnega vložka. Ocenjuje, da strokovni delavci kot vodstveni delavci še vedno ne vedo, kako odreagirati ob sumu spolne zlorabe otroka, tudi iz razloga, ker večina strokovnih delavcev poskuša razumeti in sprejeti, da so gluhi mladostniki spolna bitja z nekakšnim zadržkom, če ne celo z odporom in nasprotovanjem. Posledično se dijaki zatekajo k samosvojim razumevanjem spolnosti, spolnega odnosa in samega sebe, ki se izkazuje tudi v bizarnih oblikah izkazovanja ljubezni, nasilja in spolnega nasilja. Mladostniki spolnim zlorabam ne pripisujejo posebne teže, dojemajo jih kot sestavni del institucionalnega življenja in odraščanja. Zaradi pomanjkanja informacij mladostniki ne vedo, kje je meja dopustnega, kdaj je odnos še dopusten in kje se začne nasilje.

Slabotnost osebe, ki očitno odvrča, bi potemtakem morala odvrčati tudi storilca od tega, da nasilja nad osebo, ki je šibka in nemočna ter nevredna spolne pozornosti, ne izvrši. Nevarni stereotip je v prid storilcu. Storilci se družbenega kot družinskega vrednotenja slabotne osebe kot »nespolne osebe« zavedajo in tabu molka o spolnosti in nasilju izkoristijo sebi v prid. Oseba, ki nima informacij o spolnosti, željo po njej pa izraža in jo išče, obenem pa je še oseba, ki nasilja ne pozna ali ga ne prepozna, je oseba, ki bo storilcu vedno na razpolago. Storilec bo izkoristil njihovo zanimanje za spolnost kot potrebo po nežnosti. Tabu slabotne osebe kot spolnega bitja mu bo dal občutek varnosti in dodatno ponudil izziv za nadaljnje izvrševanje spolnih zlorab.

4.2 Stopnja slabotnosti kot varovalni ali oteževalni dejavnik za nasilje

Z vidika storilca so slabotne osebe »lahka tarča« in stereotipno je razmišljanje, da je ranljivost tista, ki slabotno osebo ščiti pred nasiljem. Zaviršek (2014a) v raziskavi iz leta 2000 ugotavlja, da imajo ženske z ovirami manjše fizične možnosti za to, da bi se zlorabam izognile, ker se le s težavo ali počasi premikajo, ne vidijo, ne slišijo storilca, ne morejo pobegniti ali kričati in težje razumejo neverbalna sporočila. Dejavnik, ki vpliva na možnost nasilja, je zagotovo zmanjšana možnost za obrambo. Slabotne osebe se bodisi zaradi fizičnih ali intelektualnih ovir oziroma posebnega stanja, v katerem so se znašle, ne znajo braniti. Na videz apatična, neaktivna oseba daje storilcu sporočilo, da oseba na dejanja pristaja. Z vidika storilca se slabotna oseba ne upre dovolj nazorno, in četudi se slabotna oseba upre na način, da to verbalizira (npr. pove, da tega noče) ali se celo uspe fizično odzvati (npr. z dvigom rok), storilec reakcije ne razume kot njen upor. Storilec njihova dejanja ne jemlje »zadosti resno« ali mu je celo v dodaten izziv. Upiranje je namreč družbeno razumljeno kot izrazita

fizična intenzivna reakcija z uporabo sile telesa ali jasno, glasno in večkratno izraženo nestrinjanje z ravnanjem storilca. Vsega tega slabotne osebe največkrat ne zmorejo, niti niso naučene.

Slabotne osebe napačno razumejo socialne interakcije, saj menijo, da so ljudje dobronamerni (Petersilia, 2001). Slabotne osebe tako imenovane prijazne geste razumejo brez »ozadja« in se na navidezno prijazne geste tako tudi odzovejo. Obnašanje žrtve se zdi storilcu priložnost in njihovo »krotko telo« bo izkoristil brez uporabe fizične sile. Z osebo bo prijazen in vključen, saj takšne osebe slabotna oseba ne razume kot njej nevarne. Zaradi izkazanega storilčevega zanimanja zanjo, ali pozornosti, ki je slabotna oseba običajno ne doživlja v svoji okolici, bo storilcu sledila oz. jo bo storilec vodil na način, kot bo sam želel, pričakoval in načrtoval. Ovire, ki vrednotijo osebo kot slabotno, so lahko nasprotno privlačnejše za storilca.

4.3 Znani, neznani storilec v odnosu do slabotne osebe

Manj slabotne osebe, z več socialnimi stiki, so hkrati osebe, ki so zaradi svoje večje avtonomnosti bolj izpostavljene nasilju drugih oseb (neznancev, naključnih oseb ali oseb, s katerimi so v stiku prek dnevne oskrbe delovnih centrov). Nasprotno, višja stopnja slabotnosti veže osebo na izjemno ozek družinski krog ali institucionalno obravnavo, kjer je možnost za zlorabo enako visoka. Balderian (1991) ugotavlja, da v 97 do 99 odstotkih primerov žrtve poznajo svojega storilca, med njimi jih je 32 odstotkov iz vrst njihovih družinskih članov, 44 odstotkov je oseb, ki so na različne načine povezane s slabotno osebo, npr. predstavljajo osebje institucije, so njihovi vozniki ali osebni pomočniki ali pa so storilci drugi oskrbovanci institucije, kjer slabotna oseba živi ali preživi večino dneva. Odnos med storilcem in oškodovancem je kompleksen. Kadar gre za osebe, od katerih so še posebej odvisne, so slabotne osebe prisiljene trpeti nasilje, iz strahu, da bi to osebo izgubile, ali izgubile storitve, ki jih ta oseba nudi. Slabotna oseba lahko občuti naklonjenost do storilca. Odnos, ki ga ima s storilcem, jo napram drugim slabotnim osebam privilegiran. Čuti se posebno in edinstveno. Pozornost, ki jo slabotna oseba dobi, ji lahko omogoči občutek izjemnosti in izbranosti. Hkrati gre za odnos, prežet z občutki nemoči in krivde. Nasilje nad slabotno osebo se praviloma dogaja brez prič (Zaviršek, 2018).

5. KOMUNIKACIJSKE VRZELI PRI PRIDOBIVANJU OSEBNIH DOKAZOV S STRANI SLABOTNIH OSEB

Največja vrzel med preiskovalcem in slabotno osebo je njuna komunikacija. Zaviršek (2014a) je v raziskavi iz leta 2000 ugotovila, da nekateri hendikepirani ne morejo govoriti ali sporočati o nasilju oziroma ne poznajo besed, s katerimi bi dogodke opisali. Dvorščak (2005) je ugotovil, da komunikacije v razredu

(ZGNL) zaradi pomanjkanja znanja znakovnega jezika tako učiteljev kot otrok pravzaprav ni, kakor tudi, da sam znakovni jezik sploh ne pozna nujno kretenj, s katerimi bi lahko slabotne osebe razložile, kaj se jim je zgodilo.

Slabotne osebe so nerazumljene z vidika težje komunikacije, saj ta ni dovolj razumljiva in je dodatno besedno šibka. Dvorščak (2005) dodatno opredeljuje jezik, vezan na govor in poslušanje, kot na osrednji problem zlorab gluhih/ naglušnih otrok in njihovih obravnav ter opozori na primer romske deklice, ki se je izpovedala, da jo je spolno zlorabil njen vrstnik. V sodno obravnavanem primeru je bil dijak oproščen, saj deklice, ki nima dobre izgovorjave in jo je v tudi v mirnejših trenutkih zelo težko razumeti, ni nihče razumel. Po pregledu raziskav je Zaviršek (2003) ugotovila, da se hendikepirani lažje spomnijo slik kot besed, da imajo intelektualno ovirani dodatno več težav, da se sploh spomnijo informacij, ki jih nato izrazijo, saj te težje kategorizirajo in razumejo. Spominjanje ni strnjeno, ni koherentno in opisi dogodkov so zato lahko pomešani.

Gluhe in naglušne osebe ob napadu ne kričijo. Kričanje samo ne pomeni enako kot to pomeni slišočim osebam (Dvorščak, 2005). Po Perlman et al. (1994) na spominjanje hendikepiranih oseb močno vplivajo tako pretekle izkušnje, ki jih oseba ima, kot tudi njihova pretekla kognitivna struktura. Ovire, ki se zgolj še kopičijo, so: pridobljena zgolj najosnovnejša izobrazba ali morda celo izključenost iz izobraževalnega sistema, omejeni ali redki socialni stiki.

Komunikacija preiskovalca s slabotno osebo ponudi še dodatno vrzel – prisotnost tolmača. Tolmač je sestavni del trikotnika med njim in žrtvijo. Tolmač skrbi, da so informacije pravilno posredovane, in je hkrati fizična in psihična ovira pri vzpostavitvi odnosa med preiskovalcem in žrtvijo.

5.1 Slabotna oseba kot »neverodostojna priča«

Slabotna oseba se sooča z opazko neverodostojne priče (Cooke in Sinason, 1998), ali osebe, kateri se prednostno »ne verjame«, saj se jih ocenjuje kot osebe, ki ne zmorejo pravilno opisati dogodkov oziroma napačno interpretirajo okoliščine ter prepletajo domišljijski svet z realnostjo. Poleg vsega je slabotno osebo strah pred samoprijavo, posledično pred posledicami prijave, predvsem kadar je s storilcem čustveno ali ekonomsko povezana.

Za vsakogar, ne zgolj za slabotne osebe, je večkratno ponavljanje vprašanj izjemno stresno. Osebe z Downovim sindromom dojemajo ponavljajoča vprašanja kot da niso podale za preiskovalca ustreznih odgovorov in na takšna vprašanja zato odgovarjajo različno, da bi preiskovalcem ugodile (Sanders et al., 1997 v Petersilia, 2001). Takšne osebe nasprotno v očeh preiskovalca delujejo kot neverodostojne priče ali žrtve, kar je strokovno napačno videnje, saj gre za napako

preiskovalca, ki mora znati »ista« vprašanja zastaviti na drugačen in ustrezen način. Collins in Henry (2016) sta opravila raziskavo o sposobnostih oseb z Downovim sindromom glede opazovanja dogodka. Raziskavo sta resda opravila v varnem okolju, kjer oseba ni bila dejanska žrtev nasilja, vendar so izsledki v primerjavi s kontrolno skupino brez slabotnosti pokazali, da ni bilo razlik med skupinama glede priklica in točnosti informacij, kot tudi ne sugestibilnosti.

Dent (1986) je ugotovil, da slabotne osebe najboljše odgovarjajo na splošna in specifična vprašanja, slabo pa se znajdejo, ko so pozvane, naj prosto govorijo. Ugotovitev je izjemnega preiskovalnega pomena. Kriminalistična stroka pri izvedbi informativnega pogovora vodi v prvi fazi v pripovedovanje oz. spodbudo osebi, naj izpove, kar ve o samem dogodku. Navedeno ni niti ustrezno, niti uspešno, saj slabotna oseba samoiniciativno ne bo govorila in, kot smo že ugotovili, morebiti nima niti ustreznega znanja, ne pozna besed ali se celo izraža na način, ki drugim ni razumljiv. Preiskovalec naj prvenstveno žrtev spoznava na način, da ji zastavlja splošna vprašanja, ki nimajo neposredne povezave z dejanjem. Na takšen način se bo žrtev sprostila ter izgubila morebiten strah pred postopkom oziroma preiskovalcem. To je hkrati način, da preiskovalec spoznava sebe in svoje komunikacijske spretnosti. Šele v nadaljevanju naj preiskovalec preide na splošna in ciljno usmerjena vprašanja, vezana na dejanje. Perlman et al. (1994) potrjuje splošno kriminalistično obliko izpraševanja, da se izvzame vprašanja, ki ponujajo enoznačni odgovor da oz. ne, kot seveda tudi vprašanja, ki zavajajo, ter vprašanja, ki sugerirajo.

V sklopu priprave preiskovalca na pogovor je nujno zavedanje o ustreznosti prostora in časa izvedbe. Pogovor se mora izvesti zgolj v za slabotno osebo varnem prostoru. Čas naj bo na strani slabotne osebe in preiskovalec naj ne hiti. Ton glasu preiskovalca naj bo umirjen, obrazni izraz mehak. Avtoritativen način, tako verbalni kot neverbalni, deluje zastrašujoče in vpliva na odgovor osebe, zaradi česar je pri preiskovalcih nujno zavedanje o uporabi svoje neverbalne mimike. Odmori so priporočljivi in dobrodošli. Pomembno je zavedanje, da se bo slabotna oseba izpovedala le ali ko bo ocenila, da se preiskovalec iskreno (ne zgolj poklicno) zanima zanjo.

6. OPIS IN ANALIZA PRAKTIČNIH PRIMEROV

6.1 Primer št. 1

Vsi teoretično navedeni dejavniki bodo v nadaljevanju prikazani s predstavitvijo dveh primerov.

Preiskovalci Policijske uprave Ljubljana so obravnavali sum kaznivega

dejanja po 172. členu KZ-1 (2012), katerega žrtev je bila polnoletna slabotna oseba ženskega spola (v nadaljevanju žrtev). Žrtev skupaj s svojo mamo živi v stanovanjskem bloku v enem izmed manjših krajev v Sloveniji in je varovanka dnevne oskrbe varstveno delovnega centra (v nadaljevanju VDC). V preteklosti je bila spolno aktivna z enim izmed varovancev VDC. Je avtonomna, uporablja avtobus in se sama giblje po tistem delu okolice, ki ga dobro pozna. Žrtev je skupaj z mamo prijateljevala z njuno najbližjo sosedo, večkrat so se srečevale in skupaj pile kavo. Druženju se je občasno pridružil sosedin poročeni ljubimec, ki med pogovori ni kazal posebnega zanimanja za žrtev, z njo je vsakokrat spregovoril nekaj vljudnostno potrebnih fraz.

Čez čas in med poletjem je sosedka skupaj s svojo hčerko odšla na dopust in pri tem svoje stanovanje v oskrbo pustila svojemu ljubimcu. Navedeni se je nekega popoldneva, še vedno v času odsotnosti intimne partnerice, pripeljal pred stanovanjski blok, kjer je v bližini opazil žrtev. Sprva ji je namenil nekaj prijaznih besed, nato pa se ji ponudil, da jo pospremi do njenega stanovanja. Pred stanovanjem žrtve jo je z roko potisnil naprej proti stanovanju svoje ljubimke in nato še v stanovanje. V stanovanju je storilec žrtev nemudoma odpeljal do postelje in ji naročil, naj si sleče oblačila. Žrtev je storilcu odvrnila, da si oblačil ne bo slekla in fizično obmirovala. Na besede žrtve se storilec ni oziral in ji je sam slekel oblačila. Storilec se je nato slekel še sam in v nadaljevanju z žrtvijo imel spolni odnos na več različnih načinov ter tako izvršil kaznivo dejanje po 172. členu KZ. Po spolni zlorabi sta storilec in žrtev zapustila stanovanje. Storilec žrtvi ob odhodu ni grozil, niti ji rekel, da naj o njegovem dejanju molči. Žrtev je odšla v svoje stanovanje, kjer se je v tem času nahajala njena mama, se takoj stuširala in nato skupaj z mamo gledala televizijo. Naslednji dan se je žrtev v VDC o dejanju storilca zaupala eni izmed zaposlenih, ki je dejanje naznanila policiji.

Iz opisa primera je razvidno, da je bila oškodovanka v tem primeru delno avtonomna, z osnovno socialno mrežo. Storilca je poznala in se z njim občasno srečevala v času neformalnih srečanj, zato ta zanjo ni predstavljal grožnje in nevarnosti. Oseba, ki izkazuje pozornost slabotnim osebam, je v okolici, ki je sicer do slabotnih oseb odklonilna, vrednotena kot »poštena in dobra oseba«, ki si vzame čas »za revčka«. Slabotna oseba vidi in zazna naklonjenost okolice do te osebe, zato ta oseba zanjo ne predstavlja več tujca ali nekoga, ki bi ji škodoval ali bil do nje nasilen. Tej osebi se slabotna oseba ne bo uprla, četudi bi se lahko oziroma kar bi morebiti lahko poskušala ob neznanču. Storilcu zato ni bilo treba uporabiti fizične sile, da bi lahko KD izvršil, nasprotno, njeno verbalno odklonitev je zaradi njene slabotnosti ignoriral. Zelo napačno je namreč tako laično kot tudi še vedno prepogostokrat strokovno mnenje, da se žrtev ni branila, ali se po sprejetih družbenih konceptih ni branila na dovolj jasen in odkrit način.

Slabotnost osebe je storilcu omogočala neposreden dostop, vzpostavitev in vzdrževanje odnosa ter z vidika storilca t. i. domnevni pristanek na spolni odnos. Zavedanje, da je slabotna oseba že imela spolne odnose, mu je predstavljala lažjo izvršitev spolnega odnosa brez fizičnih znakov zlorabe kot možnosti, da o dejanju žrtev nikoli ne spregovori. Storilec se je zavedal kaznivosti svojega vedenja, saj je dostop do stanovanja izpeljal na način, da ni vzbudil pozornosti morebitnih prič in je stanovanje po dejanju nemudoma zapustil. Dejavniki, kot so mobilnost žrtve, njena socialna mreža, pretekle spolne izkušnje, so tisti, ki so slabotni osebi omogočili, da se je z zlorabi izpovedala v zanjo varnem okolju.

Nasilje je vedno zloraba moči. V primeru zlorabe slabotne osebe gre za zlorabo družbene, socialne moči posameznika nad slabotno osebo. Storilec izrablja moč, za katero oceni, da mu pripada, mu je dana, slabotne osebe ne dojema kot osebe, temveč kot objekt, ki lahko zadovolji njegove potrebe. Dokler žrtev ne spregovori, je storilec varen. Za storilca molk pomeni nekaznovanost in obenem spodbudo, da nasilje izvaja še naprej. Materialni dokazi so redki, zato je na preiskovalcih posebna zahteva, da pridobijo osebne dokaze.

S predstavitvijo drugega primera bo ponazorjen postopek kriminalistične preiskave suma spolne zlorabe slabotne osebe, ki se je sprožila z navedbo opazanj ali izkazanimi indici strokovnih delavcev VDC.

6.2 Primer št. 2

Preiskovalci Policijske uprave Ljubljana so obravnavali primer prijave suma spolnega nasilja nad slabotno osebo po 172. členu KZ-1 (2012) nad polnoletno žensko, ki živi v stanovanjski hiši manjšega slovenskega kraja, skupaj s svojo mamo in očetom. Preiskovalci so prijavo prejeli preko Centra za socialno delo [CSD], na katerega so predhodno svoje ugotovitve, ki so vzbujale sum kaznivega dejanja, posredovali strokovni delavci VDC.

Ko gre za osebne dokaze, se pojavi značilnost dela preiskovalca predvsem v smislu, da mora najprej najti vir informacij. Velikokrat se zgodi, da ima preiskovalec sorazmerno malo informacij o storilcu in samem dejanju. Ukvarja se z iskanjem oseb, ki bi lahko kaj vedele o dejanju, žrtvi, storilcu. Preiskovalec »tipa v temi«, ko išče prve informacije, ki so osnova za preiskovanje (Maver et al., 2004).

Po prejemu prijave so preiskovalci skladno z določili 148. člena Zakona o kazenskem postopku (2012), (v nadaljevanju ZKP), ki med drugim omogoča, da se pridobijo informacije s strani oseb, ki bi lahko podale potrebna in pomembna obvestila, ter omogoča zavarovanje morebitnih materialnih sledi, pričeli z zbiranjem obvestil. Preiskovalec zbira obvestila od oškodovanca in

očividcev oziroma oseb, ki so bile priče nekemu dogodku, so zanj slišale ali so same morebiti kaj zaznale. Od vsakogar, s katerim opravi preiskovalec pogovor, pridobiva informacije, indice oziroma osumna dejanja s treh zornih kotov: z vidika dejanja, z vidika žrtve in vidika možnega storilca. Zbiranje informacij ima svoje zakonitosti, ki od preiskovalca terjajo pripravo. Za osebo si mora preiskovalec vzeti čas, pogovor prilagoditi osebi, s katero opravlja razgovor, in tega izvesti v ustreznem prostoru. Cilj uspešno izvedenega razgovora je pridobitev osebnih dokazov, ki lahko vodijo k materialnim dokazom.

Preiskovalci so pričeli z zbiranjem obvestil od zaposlenih na CSD in zaposlenih v VDC. CSD je družino poznal in obravnaval predvsem zaradi pomoči sedaj že odrasle slabotne hčerke. Družina je bila izolirana, hči je bila edinka brez socialne mreže. Samozadostna družina, obremenjena s hendikepom hčerke, ni imela pogostih stikov z ljudmi v svoji okolici ali v sorodstvu. Le redko so zapustili dom. Denarno so bili odvisni od osebnega dohodka očeta, zaposlenega kot delavca v proizvodnji. Mama je bila gospodinja, ki je že kazala vidne znake odvisnosti od alkohola.

V nadaljevanju so preiskovalci opravili razgovore in pridobivali informacije strokovnih delavcev VDC, ki so pri svojem delu opazili naslednje: neobičajno vedenje očeta do svoje hčerke, ki se je kazalo v držanju za roke (tudi v javnosti), izkazovanje znakov intimne povezanosti očeta in hčerke in večkrat izkazanih očitnih znakov ljubosumja očeta, ki ni dopuščal nikakršne možnosti, da bi imela hčerka kakšnega prijatelja. V istem kraju živeči zaposleni VDC je opazil, da je sicer socialno izolirana družina občasno zahajala na vaške veselice, kjer je bilo opaziti, da oče »pazi« na hčerko in preprečuje, da bi se ji kdo približal. Oče je plesal zgolj s hčerko in povsem onemogočal drugim, da bi kakorkoli komunicirali z njo. Poleg prisotna žena je delovala apatično, nezainteresirano in alkoholizirano. Zaposleni VDC so neposredno od hčerke izvedeli še, da vsi v družini spijo skupaj, v eni sobi, in četudi ima hči svojo posteljo, se pogosto zjutraj v njeni postelji zbudi skupaj s svojim očetom.

Izredno ozka socialna mreža družine ni omogoča zbiranje nadaljnjih informacij. Pri zdravniku žrtev ni bila, niti ni obiskovala ginekologa. Policija družine ni obravnavala. V tej fazi zbrani indici so usmerjali preiskovalca, da z žrtvijo v nadaljevanju opravi informativni razgovor. Preiskovalka se je odločila, da bo razgovor z žrtvijo opravila v varnem okolju VDC in je upoštevala pobudo zaposlenih VDC, da pri pogovoru z žrtvijo sodelujeta dva zaposlena, in sicer vodja enote in vodja skupine, ki sta nekakšni zaupni osebi žrtve. Zaradi zaščite koristi je bila pri informativnem razgovoru prisotna strokovna delavka CSD. Preiskovalka je v nadaljevanju v prvem delu informativnega razgovora z žrtvijo govorila na način, da je zbirala informacije glede zmožnosti komunikacije, razumljivosti in

jasnosti izražanja, besednega zaklada, poznavanje različnih pojmov, intelektualnih sposobnosti kot tudi odnosa do staršev, drugih uporabnikov in drugih zaposlenih v VDC. Zanimala jo je tudi z vidika poznavanja in razumevanja telesa, intimnosti in spolnosti. Zanimalo jo je tudi, kaj žrtev rada počne, česa ne mara, kako v posameznih situacijah reagira. Žrtev je preiskovalko zanimala kot celota.

Informativni razgovor z žrtvijo je bil opravljen v prostorih VDC, v sobi, ki jo je žrtev dobro poznala in se v njej varno počutila ter v delu dneva, za katerega je bila podana ocena, da bo zanjo najbolj primeren. Informativni pogovor je potekal v skladu s kriminalistično stroko. Preko splošnih vprašanj je preiskovalka spoznala žrtev, njene besede, besedni zaklad, razumevanje in intelektualne sposobnosti. Žrtev je opisovala svoje dneve, družino, interese, želje ter odnos do očeta in mame. Med pogovorom je večkrat pogledala proti zaposlenim, ki so komunikacijo med preiskovalko le opazovali, ko je žrtev nenadoma in spontano z roko oblikovala ter ponazorila manualno spolno zadovoljevanje moškega spolnega organa. Preiskovalka je ta izjemno hipni trenutek izkoristila in s pomočjo ciljno usmerjenih vprašanj od žrtve v nadaljevanju izvedela, da ima v rokah očetovega »lulčka«, ki se spreminja, »postane trd«, in iz katerega »priteče nekaj, kar je bele barve«. Dodatno je preiskovalka preverila poznavanje barv in razumevanje dejanja. Po zbranih obvestilih in opravljenem informativnem pogovoru z žrtvijo, je preiskovalka v skladu z določili 157. člena ZKP (2012) zoper osumljenega odredila policijsko pridržanje. Preiskovalni sodnik pa je po opravljenem zaslišanju zoper njega odredil pripor.

Med kazenskim postopkom so bile kot priče zaslišani tako zaposleni v VDC kot zaposlena na CSD. Vse navedene je obramba izpraševala izključno z vidika preverjanja strokovnosti in zakonitosti preiskovalke, ki je izvedla informativni razgovor in kateremu so kot očitvidci in strokovnjaki prisostvovali. Kot priča je bila klicana tudi preiskovalka. Vprašanja obrambe so bila usmerjena izključno v preverjanje strokovnosti preiskovalke in samega postopka. Sodni postopek se je zaključil z obsodilno sodbo očeta žrtve.

Pavliček (2009) opozarja na najbolj tipične napake, ki jih preiskovalec naredi, ko opravlja razgovor, in sicer: razgovor poteka suhoparno in brez podrobnosti. Vprašanja postavlja na način, da z njimi že oblikuje dejstva, ali išče zgolj dejstva, ki potrjujejo njegovo zastavljeno hipotezo. Preiskovalec postavlja tudi sugestivna vprašanja, vzpostavlja neprimeren odnos, se odnosu ne prilagodi ali celo prevzema dominantno vlogo in pogovor prehitro zaključí. Pavliček še posebej dodatno opozarja na pomembnost informacij, ki jih oseba pove, pa preiskovalec na njih ni pozoren ali jih preprosto zanemari kot nerelevantne. Maver (2004) podaja osnovne napotke v izogib napakam: potrebno je upoštevati izrazoslovje osebe, strukturo stavkov, način izražanja itd., vrstni red dogodkov je

potrebno zapisati tako, kot je povedala oseba in ne po vrstnem redu, kot si ga je zamislil preiskovalec, zapisati je potrebno vsa dejstva (ki so v korist in v škodo osebi), vprašanja in odgovore, tudi za preiskovalca t.i. manj pomembna dejstva, ki se lahko kasneje izkažejo za izjemno pomembna.

Primer je dosegel uspešen sodni epilog predvsem zaradi kvalitetno izvedene preiskave. Preiskovalka je imela dodatna znanja, primeren pristop in odnos. Primer, ki je bil osnovan na indicijah, je uspela preoblikovati v osebne dokaze. Po Pavliček (2013) je prav ustrezno zbiranje obvestil najbolj uporabljeno in koristno opravilo v kriminalističnih preiskavah.

Oba opisana primera je izvršil storilec, ki ga je žrtev zelo dobro poznala – znanec in oče. V prispevku opisana primera sta temeljila na izpovedbi osebe in posledično prijavi strokovne delavke VDC ter opažanjih strokovnih delavk v VDC in njihovi prijavi na CSD. Prijava ni nujno tako enoznačna, ko gre za storilca, zaposlenega v instituciji, ali kako drugače povezanega z institucijo.

7. ZAKLJUČEK

Po Filipčič (2019) je zakonodajalec za zdaj oblikoval težjo obliko kaznivega dejanja zaradi slabotnosti žrtve prednostno pri kaznivih dejanjih, predvsem zoper spolno nedotakljivost, in ne še pri vseh nasilnih kaznivih dejanjih. Tudi pri vseh ostalih dejanjih lahko slabotnost osebe kaže na posebno težo in zavrženost dejanja, zaradi česar bi bilo ustrezno, da bi to okoliščino sodišče kot obteževalno okoliščino upoštevalo vsaj pri odmeri kazni. KZ-1 (2012) našteva obteževalne okoliščine v 49. členu, vendar med njimi ni izrecno navedene (kakršnekoli) lastnosti žrtve, torej tudi ne njena invalidnost, slabotnost. To pa ne pomeni, da je sodišče ne more upoštevati, saj so obteževalne okoliščine v 49. členu KZ-1 (2012) našteje le primeroma. Pri nas še ni bila opravljena raziskava, ki bi pokazala, ali sodišče invalidnost žrtve dejansko upošteva kot obteževalno okoliščino in z njo utemelji višji izrek kazni.

Prispevek ponuja pogled na tematiko in obravnavo oseb, ki jih družba, javnost in stroka zanemarjajo. Predvsem želi opozoriti na družbeni vidik, ki velja pri obravnavi slabotnih oseb ter hkrati sooči s težo pomembnosti osebnega odnosa preiskovalca do slabotne osebe. Ta odnos istemu preiskovalcu preko do sedaj zbranih podatkov, teoretičnih spoznanj, praktičnih primerov ter preiskovalnih napotkov ponudi informacije ter zavedanje, da je z ustrezno strokovno in zakonito preiskavo, pristopom in odnosom ter specifičnim znanjem vendarle mogoče izvesti kvalitetno preiskavo suma kaznivega dejanja, izvršenega nad slabotno osebo.

LITERATURA

1. Akcijski program za invalide. (2014 – 2021). Dostopno na: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf (5. 4. 2019).
2. Baladerian, N. (1991). Sexual abuse of people with developmental disabilities. *Sexuality and Disability*, 9(4), 323–335.
3. Baladerian, N. J., Coleman, T. F in Stream, J. (2013). Abuse of People with Disabilities: victims and their families speak out. Spectrum Institute Disability and Abuse Project. Dostopno na: <http://disability-abuse.com/survey/survey-report.pdf> (1. 7. 2019).
4. Collins, D. A. in Henry, L. A. (2016). Eyewitness recall and suggestibility in individuals with Down syndrome. *Journal of Intellectual Disabilities Research*, 60(12), 1227–1231.
5. Cooke, L. B. in Sinason, V. (1998). Abuse of people with learning disabilities and other vulnerable adults. *Advances in Psychiatric Treatment*, 4, 119–125.
6. Davis, L. A. (2000). More Common Than We Think: Recognizing and Responding to Signs of Violence. *Impact*, 13(3), 8–9.
7. Dent, H. R. (1986). An experimental study of the effectiveness of different techniques of questioning mentally handicapped child witnesses. *Clinical Psychology*, 25(1), 13–17.
8. Dvorščak, D. (2005). O spolnih zlorabah med gluhi in naglušnimi mladostniki in mladostnicami. *Socialno delo*, 44(1/2), 81–91.
9. Fazel, S., Grann, M. (2004). Psychiatric morbidity among homicide offenders: Swedish population study. *American Journal of Psychiatry*. 161, 2129–2131.
10. Fazel, S., Xenitidis, K. in Powell, P. (2011). The prevalence of intellectual disabilities among 12.000 prisoners – a systematic review. *Int J Law Psychiatry*, 31(4), 369–374.
11. Filipčič, K. (2019). Nasilje nad odraslimi z motnjo v duševnem razvoju (neobjavljeno gradivo).
12. Fogden, B. C., Thomas, S. D. M., Daffern, M. in Ogloff, J. R. P. (2016). Crime and victimisation in people with intellectual disability: a case linkage study. *BMC Psychiatry*, 16(1), 170.
13. Kazenski zakonik (KZ-1). Uradni list RS, (55/08, 39/09, 91/11, 54/15, 38/16, 27/17).
14. Krivec, T. (2016). Spolno nasilje med mladostniki z zmerno motnjo v duševnem razvoju v institucijah (Diplomsko delo), Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
15. Maver, D. (1986). Kriminalistično mišljenje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 37(1), 3–15.
16. Maver, D. et al. (2004). *Kriminalistika: uvod, taktika, tehnika*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
17. Muchiri, L. (2015). Children with disabilities stand up against abuse. Handicap International – Humanity & Inclusion. Dostopno na: <https://>

- www.hi-us.org/children_with_disabilities_stand_up_against_abuse (5. 5. 2019).
18. Oddelek za načrtovanje in analitiko Generalne policijske uprave. (2019). Statistični podatki slovenske policije.
 19. Pavliček, J. (2009). Obrada terena kod ubojstava. *Policija i sigurnost*, 18(2), 188–201.
 20. Pavliček, J. (2013). *Kriminalistički intervju*. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje.
 21. Perlman, N. B., Ericson, K. I., Esses, V. M. in Isaach, B. J. (1994). The Developmentally Handicapped Witness. *Law and Human Behaviour*, 18(2), 171–187.
 22. Petersilia, J. R. (2001). Crime victims with developmental disabilities. *Criminal Justice and Behavior*, 28(6), 655–694.
 23. Pravni terminološki slovar. (2017). Dostopno na: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/pravni/iskalnik?iztocnica=invalid#v> (5. 5. 2019)
 24. Sullivan, P. M., Vernon, M. in Scanlan J. M. (1987). *American Annals of the Deaf*, 132(4), 256–262.
 25. Tuljak, B. (2016). *Spolnost in osebe z zmernimi motnjami v duševnem razvoju (Diplomsko delo)*, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
 26. Yhd-društvo za teorijo in kulturo hendikepa. (2014). Bontonček, Terminologija. Dostopno na: <https://www.yhd-drustvo.si/bontoncek/terminilogija.html> (16. 4. 2019).
 27. Zakon o kazenskem postopku (ZKP). Uradni list RS, (63/94, 72/98, 6/99, 66/2000, 111/01, 110/02, 56/03, 43/04, 101/05, 14/07, 40/07, 68/08, 77/09, 91/11).
 28. Zaviršek, D. (2000). Hendikep kot kulturna travma. *Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba *cf.
 29. Zaviršek, D. (2003). Nevidno nasilje – normativnost in normalizacija nasilja nad ljudmi z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), 3–14.
 30. Zaviršek, D. (2010). Etnizacija in apatologizacija romov in romskih skupnosti, Socialno-antropološki in socialnodelovni teoretski koncepti. *Socialno delo*, 49(2–3), 86–87.
 31. Zaviršek, D. (2014a). Nasilje nad hendikepiranimi ženskami. V Veselič, Š., Horvat D. in Plaz, M. (ur.), *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. (106–121) Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja.
 32. Zaviršek, D. (2014b). Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V: Leskošek, V., Antić, M., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M. in Kralj, A. (ur.), *Proučevanje nasilja v Sloveniji*. (133–157) Maribor: Aristej.
 33. Zaviršek, D. (2018). *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: Založba *cf.

THE COMPLEXITY OF COLLECTING PERSONAL EVIDENCE ABOUT DEFENCELESS PERSONS

In cases of sexual abuse of the defenceless persons, society is full of prejudices and taboos. Defenceless people are often socially isolated, lacking in knowledge, awareness and experience. They blindly trust and understand friendly gestures as sincere. They are perceived as “asexual beings”, worthless of attention. The reality is that frail persons are also victims of the most serious crimes, regardless of their gender, age or hindrance. The possibility of abuse does not decrease with age. Various research has in the past shown that abuse of a defenceless person sometimes even 10 times more prevalent, however the reports are rarer when it comes to abusing of a defenceless person within an institution. The perpetrators are persons who may be part of their lives, or even persons on whom the defenceless depend on life; they may not even know what is going on, or they can hardly express the abuse. They may not be trusted, or others may be apathetic to their claims. The investigator is therefore required to have an excellent knowledge of the subject matter and a broad view. Other requirements are; preparation, specific knowledge, experience, skills and abilities. A good investigator knows the tactics of the perpetrators, the response and behaviour of the injured parties. A thoughtful, systematic investigation allows no shortcuts. It requires legitimate, professional, thorough and detailed collection of information and indications that may lead to personal evidence and (in some cases) to material evidence. Detailed and accurate informative conversations with anyone who could provide any information are important. The findings of an investigator's interview with a defenceless person can protect the injured party and sanction the perpetrator. For the investigator, the case does not necessarily end with a criminal complaint, but with his or her testimony in court.

Keywords: *defenceless persons, sexual abuse, personal evidence, material evidence, criminal investigation*